

Kiss László

SZÉTVÁLASZT, AMI ÖSSZEKÖT

(Gondolatok a szlovák történetírásról a készülő magyar–szlovák történelem kézikönyv kapcsán)

Jelen tanulmány megszületését több tényező motiválta. 2008. november elején az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Intézete adott helyet „A közös történelem vitás kérdései” című két napos tudományos konferenciának, ahol magyar és szlovák történészek előadásokon mutatták be álláspontjukat a közös történelem fordulópontjairól, vitatott problémáiról. A konferencia jó lehetőséget kínált a személyes és tudományos kapcsolatok építésére, az eltérő álláspontok kifejtésére, azok megismerésére, a nézetek szembesítésére és ütköztetésére, egy hosszabb távú tudományos párbeszéd megalapozására. A reneszánsz év alkalmából rendezett tudományos emlékülésen „A Hunyadi Mátyás-kép a szlovák történetírásban” címmel – ugyanebben a hónapban – tartott előadásunk szintén alkalmas volt arra, hogy rámutassunk a mai szlovák történetírás néhány sajátosságára. A magyar és a szlovák történetírásra jellemző különbségek azonban minden bizonnyal a – remélhetőleg 2010 elején megjelenő, régóta vajdúdó – közös magyar–szlovák, szlovák–magyar kézikönyvben mutatkoznak majd meg. Ez az állítás még akkor is igaz, ha a 15-15 magyar és szlovák szerző, köztük jelen tanulmány reformkori fejezetet készítő szerzője, nem titkolt célja az, hogy – a német–francia és német–lengyel történelemkönyvekhez hasonlóan – megpróbáljon felülemelkedni a megosztottságon, s megkísérelje a Magyar Királyság szétparcellázott történelmét újból egységben bemutatni.

Jól tudjuk, hogy ez nem egyszerű feladat, s Szlovákiában nemcsak a tudománytól, hanem a politikától is függ. Amióta intenzíven foglalkozunk a szlovák nemzeti tudat születése, illetve a reformkori szlovák–magyar kapcsolatok problémáival, gyakran tapasztaltuk, hogy a két történetírás álláspontja alapvető kérdésekben és területeken különbözik, sőt ütközik egymással.¹ Ezek a jelentős tudományos, szemléleti, metodológiai és egyéb eltérések – többek között – a két nép közel ezer esztendő történelmi együttélésének megítélésében is megjelennek, már-már feloldhatatlannak és kibékíthetetlennek tűnnek. Furcsa, de tény, hogy a „hosszú 19. század” első felétől kezdve a két nemzetté válni készülő

¹ Erre vonatkozóan legújabban lásd pl. Kollai István: Meghasadt múlt? Kapcsolódási pontok és ellentétek a szlovák és a magyar történelmi narratíva között. *Regio*, 18. évf., 2007/4. 94–106.; Illés Pál Attila (szerk.): *Hungaro-szlovakológia*. Szent István Társulat, Bp., 2007.; Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések*. PPKE BTK, Piliscsaba–Esztergom, 2008.

szomszédos népet éppen az választja szét, ami addig leginkább összekötötte: közös múltja, sorsa és történelme, pontosabban ezek eltérő tudományos megítélése!

A kezdetek

Már a 18. század első felében megfigyelhető, hogy az etnikai különbségeket alig ismerő hungarus tudat kezdett etnikai (magyar) színezetet ölteni. Magyar részről ezt többek között a hódítás-elmélettel és a haza háromszori (hun–avar–magyar) elfoglalásával magyarázták. Ezekre válaszul jelentek meg az 1720-as évektől – 17. századi előzményekre támaszkodva – az első (szláv–szlovák és hungarus tudatú papok által írott) apológiák, tehát azok a védekező vitairatok, amelyek a Felföldön élő szláv ajkú népesség egyenjogúságát a Tátra alján élők autochtonitásával, Nagymoráviával, Szvatoplukkal, a Cirill–Metód hagyományával, illetve a honfoglaló magyarok befogadásáról, vendégszerető fogadtatásáról szóló elmélettel igyekeztek alátámasztani. A nagymorva és a Cirill–Metód hagyományanyag, amint arra Ján Tibenský már az 1970-es években rámutatott, a 19. század első felétől fokozatosan a szlovák nemzetiség ideológiájának fontos motívumává vált.²

Az egymástól való eltávolodás tehát a – tágan értelmezett – reformkorban kezdődött.³ Dušan Škvarna úgy látja, hogy az 1820-as évektől *„jelentősen meggyengült annak tudata is, hogy a szlovákok Magyarország kultúrájának részesei voltak a múltban.”*⁴ A 19. század közepére – második felére egyfelől megtörtént a „közös haza” felmondása, a soketnikumú Magyar Királyság történelmének magyar kisajátítása. Ennek részeként a magyar történetírás kezdett kivonulni mindabból, ami „tót” vagy „szlovák”, illetőleg többnyire tagadó, elítélő állás-

² Ján Tibenský: A szlovák nemzetiség és a burzsoá nemzet kialakulása. In: Nemzetiség a feudalizmus korában. Szerk.: Szűcs Jenő. Akadémiai, Bp., 1972. 187. – A témára vonatkozóan bővebben lásd Ján Tibenský: Funkcia cyrilmetodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti. Historický časopis, 1992/5. 579–594. – Lásd még Dušan Škvarna: A modern szlovák nemzeti szimbólumok keletkezéséről. Hítel, 2005. június <http://www.hitelfolyoirat.hu/arch/0506/kaland.html> (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

³ Irodalom- és nyelvtörténeti szempontból a reformok kora az 1770/1780-as évektől datálható. Gazdaság- és politikatörténeti szempontból inkább 1830-hoz, Széchenyi István „Hítel” című, korszakalkotó művének megjelenéséhez szokták kötni. Az ezt megelőző időszak inkább a magányos reformgondolatok és reformok időszakának tekinthető.

⁴ Dušan Škvarna: Nagyságunk és kicsiségünk. In: Szlovákok az európai történelemben. Szerk.: Molnár Imre. Közép-Európa Intézet, Teleki László Alapítvány, Bp., 1994. 38. – A Slovo című társadalmi-politikai hetilap egyetemi tanár szerzője szerint Štúr-követők voltak azok, akik – az előttük járó generációtól eltérően – fokozatosan eltávolodtak a magyarországi történelem kontinuitásától is. („Štúrovci sa postupne dištancovali aj od kontinuity uhorských dejín, čo generácia pred nimi ešte nerobila.”) Eduárd Chmelár: Filozofia slovenských dejín (1). Slovo, 2007/36. <http://www.noveslovo.sk/clanok.asp?id=15645> (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

pontra helyezkedett.⁵ Szlovák részről viszont folytatódott és egyre nagyobb lendületet vett az „elnyomó magyarok”-tól való elrugaszkodás, a közös történelem szlovák nemzeti érdekek szerinti átírása, átértelmezése, mitizálása, átpolitizálása, és egy – nem létező, de fokozatosan megkonstruált, mítoszokkal teli, a magyar(országi) történelemből kiszakított – saját szlovák történelem felmutatására irányuló törekvés.⁶ A közös történelem magyarrá tétele, illetve az attól való elrugaszkodás a következő korszakokban folytatódott, sőt felerősödött az önálló szlovák állam létrejötté, 1993 januárja után. Így évtizedekre állandósult a szinte teljes kommunikációhiány.

A „miért”-ekre választ keresve, néhány gondolat erejéig feltétlenül érinteni kell a modern magyar és szlovák nemzetfelfogás eltéréseit. Köztudott, hogy a 18. század utolsó negyedétől az 1840-es évek végéig terjedő időszak a polgári és a nemzeti átalakulás kezdetét jelentette a Magyar Királyság népei, így a magyarok és a szlovákok számára is. E nagy horderejű történelmi feladatok és folyamatok részeként – Széchenyi István, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos és politikustársaik jóvoltából – az 1830/1840-es évekre megszületett a modern magyar nemzetfelfogás és nemzettudat, amely – többek között – a szlovákok nemzeti létre való jogát is kétségbe vonta. A 18. század végétől, a modern magyar nyelvi és nemzeti mozgalom kezdetétől ugyanis az addig hungarus tudatú nemesi elit a soketnikumú „történelmi Magyarország”-ot (Hungáriát, Magyarhont, Uhorskot) és a „magyarországi”-t (hungarust, uhorskýt) „Magyarország”-nak és „magyar”-nak (Maďarskonak, maďarskýnak) kezdte fordítani. Magát a magyar etnikumhoz és a magyar nemzeti törekvésekhez kezdte kötni. A közös történelem és kultúra ezzel lassan magyarrá vált.⁷

⁵ Ma is időszerűek Käfer István szavai. *„Ma ott tartunk, hogy az egymás belügyeibe való be nem avatkozás ürügyén lemondunk a hungarus múlt nem magyar összetevőinek vizsgálatáról és köztudati szintre emeléséről. A szlovák irodalmat és történelmet „nagylelkű” gesztussal a mai szlovák művelődésnek ajándékozzuk, a magunk számára is kirekesztve egykorú hungarus világából, de időnként mégis háborogva a szlovákok étvágyán. Pedig az egykor volt történelmi országot nem lehet – és nem is kell – felosztani! A magyar és szlovák művelődés együtt, a maga összefonódásában kell kölcsönösen szemlélni, egyéb utak és próbálkozások nem nemzeteinek érdekét szolgálják”*. Käfer István: A miénk és az övék. Írások a magyar–szlovák szellemi kölcsönösségről. Magvető, Bp., 1991. 263.

⁶ Ismereteink szerint elsőként Ludovít Štúrnak köszönhető a szlovákok „történelmi nemzet”-ként való beállítása. Az 1848. szeptember végi szlovák fegyveres kísérlet ugyan vereséget szenvedett, de Štúrek, illetve a szlovák nemzeti mozgalom későbbi vezetői számára igen fontos erkölcsi erővé vált. Megteremtette az immár saját, szlovák történelem hivatkozási alapját. Erre legelőször éppen Štúr utalt egy Mariana Božena Staňkovának írott levelében 1848. október 10-én. *„Ez a nemzet nem pusztul el!”* – írta. A felkelés megadta *„ennek az oly hosszú időn át történelem nélküli népnek”* a történelmet, vagyis *„a legnagyobb erkölcsi hatást”*. Listy Ludovíta Štúra II. 1844–1856. Bratislava, 1956. 194.

⁷ A témára vonatkozóan a legújabb szlovákiai szakirodalomból lásd például: Dva póly jednej neodôvodnenej mentality. In: Dušan Škvarna: Cesta moderných slovenských dejín. Banská Bystrica, 2007. 50–63.

Ez közvetlen összefüggésben állt azzal, hogy az 1840-es évek elejére megszilárdult az „egy politikai nemzet” felfogás, amely szerint a Magyar Királyság nem magyar népei – a horvátok kivételével – nem alkothatnak nemzetet. A magyar állam más ajkú és származású, a magyarokkal egyenlő jogú polgárai csupán. Ezt fejezte ki „az egyénnek mindent, a nemzetnek semmit” korabeli mondas. A reformkori magyar politikusok világos különbséget tettek nép és nemzet, népiség és nemzetiség között. A szlovákok népiségét (népi nyelvét, kultúráját, viseletét, népdalkincsét...) tehát elismerték, de a nemzetiségét nem. Ez utóbbi csak az állammal és az erre épülő történelmi emlékezettel rendelkező magyar „politikai nemzet”-et illetheti meg. Megszilárdult az „Árpád népe” által uralt és vezetett Magyarország etatista koncepciója, amely erősödő magyarosító törekvésekkel párosult.⁸

Az Anton Bernolák, Ján Kollár és Ľudovít Štúr nevével fémjelzett szlovák nemzetébresztő értelmiség – Johann Gottfried Herder által ihletett – nemzeti öneszmélése tehát jórészt védekezésből fakadt, erősen apologetikus jellegű maradt, s nyelv-, illetve kultúrnemzeti nyomvonalat követett.⁹ Mivel a tótoknak nevezett szlovákoknak sem államiságuk, sem saját szlovák tudatuk, de még korlátozott autonómiájuk sem létezett, s egyéb tekintetben is hátrányos induló helyzetben voltak, a nemzeti ébredés időszakában a szlovák nemzetébresztő értelmiségnek számos nehézséggel kellett szembenéznie. A nemzeti öneszmélés lassú és ellentmondásos folyamata a szláv, illetve cseh-szláv és hungarus tudattól a szláv/szlovák, majd szlovák tudat felé, a „magyarországi hazafiság”-on át a magyar nemzeti, reform- és forradalmi törekvésekkel való szembefordulás felé haladt. A fent említett történelmi mítoszok a 19. század első felében rögzültek, s a következő évtizedekben tovább gyarapodtak. A reformkor, illetve a nemzeti ébredés időszakában tehát mindkét oldalon felerősödött az intolerancia, elhalványult a történelmi sorsközösség tudata.

Mindezek ismeretében joggal vetődik fel a korántsem költői kérdés. Napjainkban lehet-e, kell-e megismerni és közelíteni az annyira eltérő álláspontokat? Eleve kudarcra ítélték-e azok a párbeszédet szorgalmazó kezdeményezések, amelyeknek jelentős terméke lehetne a közös történelmi kézikönyv? Meglátásunk szerint nem! A számos probléma ellenére mind a két oldalon meg van a párbeszédre törekvés minimuma. Erre építeni lehet. Arról nem is szólva, hogy a közép- és kelet-európai rendszerváltások utáni új európai viszonyok a rendezettebb kapcsolatokat a történelemtudomány területén is elvárják a két szomszédos ország történészeitől.

⁸ A liberális magyar nemzetfelfogást a közelmúltban részletesen elemeztük „A magyar nemzetfelfogás és nyelvharca” c. II. fejezet három tanulmányában. In: Kiss László: A szlovák nemzeti tudat születése. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. XXXII. Sectio Historiae. Redigit: Sándor Gebei. Eger, 2005. 51–101.

⁹ Az eltérő magyar és szlovák nemzetfelfogás lényegére röviden lásd Rudolf Kučera: Közép-Európa története egy cseh politológus szemével. Korma Könyvkereskedelmi és Szolgáltató Bt., Bp., 2008. 64–65.

A mai szlovák történetírás jellemzői

Túlzott derűlátásra persze nincs ok. A mai szlovák történetírás és történelmi tudat ugyanis – nagyon rövid jellemzés esetén – a következő kifejezésekkel illethető: védekező, magyar- és csehellenes, mítoszteremtő és konzerváló, tudományosan és politikailag megosztott, a kormánypolitika elvárásaihoz igazodó, retrospektív, vagyis a jelen viszonyait és igényeit a múltba visszavetítő, állam- és nemzetcentrikus. Kiforratlan és ellentmondásos, hasonlóan a nemzeti tudathoz és identitáshoz. Emellett eklektikus, amelyben egyidejűleg vannak jelen a régi és az új (cseh)szlovák történetírásra jellemző szemléleti elemek, mítoszok és sablonok.

Ez a rövid, sommás jellemzés leegyszerűsítőnek, akár elfogultnak és igazságtalannak is tűnhet, de sajnos nem az. Az 1993 utáni szlovák történetírás is megtartotta védekező, apologetikus jellegét.¹⁰ Ráadásul kisebbségképzési komplexusokkal is küszködik. Meghatározó módon van jelen a magyarokkal és a csehekkel való – ezer esztendő, illetve, több mint 70 esztendő – együttélés nyomasztó emléke, s ezzel együtt a szlovákok állam- és „történelem nélküli nép” volta.¹¹ A „feladat” tehát továbbra is adott. A történelem nélküli szlovákokat – a magyarokétól régebbi, a csehekkel pedig legalább egyidős államisággal és történelmi múlttal, dicső „szlovák” uralkodókkal és történelmi korszakokkal rendelkező – „történelmi nemzet”-té kell tenni.¹²

Honnan és miért van ez a magyarfóbia? A kisebbségképzési érzésen túl elsősorban azért, mert a történészek és a politikusok a szlovákok gyenge nemzeti identitásához történelmi fogódzókat keresnek és találnak! Vagyis mai identitásukhoz keresik saját történelmi múltjukat. Ez pedig a retrospektivitás és a mi-

¹⁰ Dušan Kováč úgy látja, hogy: „A szlovák történetírás védekezési reflexből született azok ellen a támadások ellen, amelyek a szlovák múltat igyekeztek lebecsülni. Az első szlovák történeti munkák tulajdonképpen apológiák voltak, és a történeti irodalom egy része napjainkig megőrizte a maga apologetikus jellegét”. Dušan Kováč: Filozófia és mitizálás a szlovák történelemben. Tiszatáj, 1995/1. 75.

¹¹ Nem véletlenül írta – Vladimír Mináč nyomán – Rudolf Chmel, Csehszlovákia utolsó budapesti nagykövete 1990 őszén, hogy a szlovákok történetében „nincs még egy olyan közös, de talán éppen ezért neuralgikus pont, mint amilyen a magyarokhoz és a csehekhez fűződő kapcsolat”, mivel „a magyarokhoz való viszony nemcsak nemzeti sorsunkat alakította, hanem a nemzet tudatát is. Századokon át főként azzal léteztünk, hogy elrugaszkodtunk a magyaroktól”. Rudolf Chmel: Szlovák–cseh–magyar kapcsolatok. História, 1991/2–3. 42.

¹² Alig néhány évvel Szlovákia megalakulása után Hamberger Judit már egy színvonalas tanulmányt közölt a szlovák nemzeti-nacionalista politikai ideológia mai helyzetéről, törekvéseiről, a fiatal állam és a történetírás szoros kapcsolatáról. Hamberger Judit: A milleanenárium és a mai szlovák nemzeti-nacionalista politikai ideológia. Valóság, 1997/5. 54–59.

toszteremtés fenntartását ugyanúgy megkívánja, mint a tagadásban való önmeghatározást, a történelem átírását, eltorzítását vagy kitalálását.¹³

Néhány évvel ezelőtt Eva Krekovičová éppen erre mutatott rá. Felmérések szerint a szlovákok – eltérően más európai népektől – gyenge nemzettudattal rendelkeznek. Nem csoda, ha a szlovák államiság másfél évtizede alatt felerősödtek azok a – kormánypolitika által is támogatott – törekvések, amelyek a szlovák nemzeti és történelmi identitástudat (nemzeti jelképek, szimbólumok és történelmi mítoszok stb. segítségével történő) megteremtését nemcsak elvárják a történészekről, hanem meg is követelik. Krekovičová szerint a vajúdoban lévő szlovák történetírást és mitológiát leginkább két történeti tény határozza meg. A kommunizmus bukása és a csehektől való békés elválás 1993-ban. Napjainkban az új nemzeti-állami mitológia létrehozásának tehát az a célja, hogy feledtesse a kommunizmus mitológia-attrakcióit, és új mítoszok kialakításával, illetve a régiók korszerűsítésével erősítse a most időszerű azonosságtudatot.¹⁴

Az azonosságtudat gyengése a történelemtudomány politikai manipulálását is maga után vonja, amelyben a szlovák nacionalista-populista politikusok járnak az élen. Ez a törekvés a – Robert Fico (miniszterelnök, a Smer politikai párt elnöke) és Ján Slota (a Szlovák Nemzeti Párt elnöke) nevével fémjelzett – jelenlegi kormány- és pártpolitikától sem idegen. 2008. szeptember közepén Robert Fico egy vele készített interjúban – többek között – a következőket mondta: *„Az idei esztendőt a szlovák azonosságtudat és a nemzeti önbizalom megerősítésének éveként hirdettük meg. Szeretnénk többek között felkutatni, és közkinccsá tenni mindazokat a gazdag nemzeti hagyományokat, amelyekről csaknem vagy teljesen megfeledkeztünk. Számomra... fontosabb, ha például Szvatopluk-szobrokat állítunk, ám tiszteletben tartom, ha országunk magyar nemzetiségű polgárai meg István király emlékét őrzik. Végre fel kellene hagyni azzal a szűklátókörű szemlé-*

¹³ A „Találjuk ki Közép-Európát?” internetes honlap egyik szerzője, Jakab György szerint a közös múlt szemléletét aktuálpolitikai törekvések is erősítik. *„A szlovák fél öntudatlanul is a mai – az önálló szlovák állam megteremtődése – helyzetet vetíti vissza a múltba, hiszen mai identitásához keresi saját múltját. Így kaphat kiemelt szerepet a Nagy-Morva Birodalom, amelyet a szlovák államiság előképének tekintenek, illetve ily módon kerülhetnek a szlovákiai történelem-könyvekbe olyan – számunkra elfogadhatatlan – fejezetcímek, hogy Szlovákia a középkorban; Szlovákia a török hódítás idején, stb. Mi, magyarok éppen fordítva vagyunk mindezzel; a számunkra kedvezőbb múltat vonatkoztatjuk a jelenre is, szeretnénk aktuálisnak tudni az elmúlt dolgokat is.”* Jakab György: *Közös történelem – különböző nézőpontok.* <http://www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleview/91/1/9/> (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

¹⁴ Krekovičová, Eva: *Identity a mýty novej štátnosti na Slovensku.* (Náčrt slovenskej mytológie na prelome tisícročia.) Slovenský národopis. 2002/50. 147-170. A tanulmányt a Kisebbségkutatás 2003/1. számában „Szlovák nemzeti/állami mitológia az ezredfordulón” címmel Futala Tibor ismertette. – A szlovákiai mítoszteremtésről bővebben lásd: Krekovič, Eduard – Mannová, Elea – Krekovičová, Eva (szerk): *Mýty naše slovenské.* Academic Electronic Press, Bratislava, 2005. 248.

*lettel, hogy majdnem mindenben magyarelles vagy éppenséggel szlovákellenes megnyilvánulást látunk.*¹⁵

A Szvatopluk-szobrok állítása része egy átfogóbb törekvésnek. A régi-új szlovák történelemszemlélet és azonosságtudat kialakítása részeként politikusok, régészek és történészek már évekkel ezelőtt azt szorgalmazták, hogy a Nagymorva Birodalom helyett a „Nagyszlovák Birodalom” szakkifejezést vezessék be, amely az „összszlovákok” állama volt. 2008. március elején maga a szlovák miniszterelnök javasolta, hogy a Nagymorva Birodalom szláv lakosságát a történelemkönyvek egységesen „összszlovákok”-nak nevezzék. A javaslat a szlovákiai történészeket megosztotta. Dušan Kováč például ellene, míg Milan Ďurica és néhány történésztársa mellette foglaltak állást.¹⁶

A felsorolt példák a szlovák történetírás és történelemoktatás nemzet- és államcentrikus jellegét is mutatják. Ebben az erősen szlovákközpontú felfogásban az egyetemes történelem, de a magyar történelem is, csupán marginális helyet és szerepet kap a – sok évszázadosnak bemutatott, szűkebb és tágabb környezetéből kiragadott – szlovák történelemhez képest. Jelentős monográfiákból, de a tankönyvekből is hiányzik tehát, vagy csak érintőlegesen vannak jelen a szlovák fejlődés európai, birodalmi és magyarországi összefüggései. Az Oktatási Minisztérium hivatalos álláspontja szerint a történelemoktatás fő célja a szlovák történelem folyamatának, az ország múltjának és jelenének megismertetése. Ehhez képest ama – ugyancsak hangsúlyozott – célkitűzése, hogy a tanulók legyenek képesek a Szlovák Köztársaság Európában betöltött helyének és szerepének a megértésére is, nagyrészt írott szó marad.¹⁷ A szlovákiai magyar isko-

¹⁵ Az interjút a Népszabadság készítette 2008. szeptember 17-én. Részletesen lásd: http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=7294&Itemid=55 – (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.) Ennek a látszólag nyitott kijelentésnek ellentmond a legújabb diplomáciai botrány. A Magyar Köztársaság államfője, Sólyom László 2009. augusztus 21-én nem tudott részt venni Révkomáromban egy Szent István szobor felavatásán, mert biztonsági okokra hivatkozva nem engedték be Szlovákiába.

¹⁶ Fico olyan „összszlovákok” példamutató nagyságáról beszélt, mint amilyen Szvatopluk is volt. Azt állította, hogy a szlovákok már akkor is itt éltek, amikor más európai országok mai területén még csak állatok rohangáltak. A fentiekkel kapcsolatban a nagy számú cikkből, publicisztikából lásd például:

http://www.hetek.hu/online/200803/jonnek_az_osszszlovakok;

<http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=19331>;

http://mult-kor.hu/20090515_tankonyvben_az_osszszlovakok (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

¹⁷ A Szlovák Köztársaság Oktatási Minisztériuma által 1640/97 – 151. számú rendelkezés például 1997. szeptember 1-től a következőképpen jelölte meg az alapiskolák 5–9. osztályaiban folyó történelemoktatás fő célját. „A történelemoktatás általános célja a diákok kritikus történelmi tudatának kialakítása és formálása, amelynek alapján a diákok legyenek képesek felfogni az ország múltját és jelenét, amelyben élnek, a Szlovák Köztársaság helyzetét, akárcsak Európán belüli pozícióját is, és egyúttal tudatosítani az összes nép békés együttélésének szükségességét.” (Az eredeti szöveg így hangzik: „Všeobecným cieľom dejepisného vyučovania je vytváranie a formovanie kritického historického vedomia žiakov, na základe ktorého by boli žiaci schopní pochopiť minulosť a prítomnosť krajiny, v ktorej žijú, situáciu Slovenskej republiky, ako aj jej postavenie

lákban folyó történelemoktatás helyzete pedig meglehetősen elszomorító.¹⁸ A nemzeti-állami szempont primátusát mutatja az is, hogy az utóbbi két évtizedben több mint három tucat – Szlovákia történelmével foglalkozó, szlovák, angol, francia, lengyel, orosz stb. nyelvű – monográfiát adtak ki otthon és külföldön!

A mai szlovák történetírásról azt is tudni kell, hogy – az átfedések ellenére – 2 alapvető irányzatra szakadt. Úgy látjuk, hogy a „nemzeti elkötelezettségűek”, „nemzetieskedők” (Ladislav Deák, Milan Ďurica, Milan Ferko, Imrich Kružliak, Ivan Mrva) súlya, befolyása nagyobb, mint a történelem mérték- és távolságtartóbb, tárgyilagosságra és nyitottságra törekvő művelőie (Viliam Čičaj, Mária Kohútová, Dušan Kováč, Eva Krekovičová, Elena Mannová, Ľubomír Lipták, Dušan Škvarna). Még nagyobb a szóródás abban a tekintetben, hogy a szlovákok történetét az etnikum, a terület, a nemzettudat és/vagy az állam történeteként fogják-e fel? Ezek a szempontok a legtöbb történész írásában és felfogásában keverednek egymással.¹⁹

Egy dologban viszont a szlovák történészek többnyire egységesek. Minden olyan történelmi eseményt, személyiséget, földrajzi elnevezést, amelyek, illetve akik, a mai szlovák állam területéhez valamilyen módon köthetők, szlováknak tekintenek. 2008. őszén küldték ki a magyar tannyelvű iskolákba azokat az ingyenes honismereti tankönyveket, amelyek „hibrid nyelven” készültek. Bennük ugyanis a településnevek kizárólag szlovákul szerepelnek! A magyar család- és településneveket – az 1995. évi államnyelvtörvénynek és 2009. évi szigorításának megfelelően – a szlovák helyesírás szabályai szerint (át)írják.²⁰ Ez a szlovákosító intézkedés is összhangban áll a kormánypolitika ama törekvésével, amely mindent megtesz a szlovák államnyelv terjesztéséért és monopolhelyzetbe kerüléséért Szlovákia egész területén.

v Európe a zároveň si uvedomovali potrebu mierového spolunažívania všetkých národov.”) (A letöltés ideje: 2008. 07. 20.)

http://www.statpedu.sk/Pedagogicke_dokumenty/Zakladne_skoly/Osnovy/DEJEPIS.doc

¹⁸ Ez utóbbit alaposan elemzi Simon Attila: „Helyzet van. Vázlat a szlovákiai magyar iskolákban folyó történelemtanítás állapotáról egy kérdőíves felmérés alapján” című tanulmánya. Fórum Társadalomtudományi Szemle, VI. évfolyam, 2004/3. 53–83.

¹⁹ Szarka László és Sallai Gergely az évtized elején arra vállalkozott, hogy az 1990-es években megjelent, összefoglaló jellegű szlovák történelmi jellegű munkákban fellelhető új tendenciákat és historiográfiai koncepciókat elemezze egy igen alapos tanulmányban, különös tekintettel a közös magyar–szlovák történelem megítélésére és a kisebbségi kérdés történetére. Az elemzés sok tekintetben még ma is időszerű. Szarka László és Sallai Gergely: Önkép és kontextus. Magyarország és a magyarság történelme a 20. század végén. Regio, 2000/2. 71–107.

²⁰ Az új szlovák nyelvtörvény teljes szövegét szlovákul, magyarul és angolul lásd: http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=15629&Itemid=1 – (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.) 2009. szeptember 1-től a nyilvános érintkezésben is szlovákul kell használni a földrajzi neveket. Ettől kezdve a kisebbségi iskolák két nyelven kötelesek vezetni az összes dokumentációt. A kórházakban, egészségügyi és szociális intézményekben – büntetés terhe mellett – a dolgozók csak szlovákul beszélhetnek pácienseikkel, kivéve, ha a településen a 20%-ot meghaladja a kisebbség aránya.

Természetesen vannak olyan történészek és politikusok, akik a közös történelem tényét – ilyen vagy olyan megfontolásból – elfogadják. Elismerik, hogy a magyarországi (uhorský), illetve magyar (maďarský) királyok a szlovákok uralkodói is voltak. E tekintetben figyelmet érdemelnek a kereszténydemokrata Pavol Hrušovský 2003-as újévi üzenetében mondott szavai. A szlovák parlament elnöke egyebek között azt hangsúlyozta, hogy a mai Szlovákia területe nem tárgya, hanem az alanya volt a történelmi Magyarországnak. „...*Ne fěljünk ma-gunkénak vallani azt, amire méltán lehetünk büszkék. Egy birodalom része voltunk, amelynek olyan jelentős uralkodói voltak, mint Szent István, Róbert Károly, Korvin Mátyás vagy Mária Terézia. Ők a mi királyaink és uralkodóink is voltak, és z ő uralkodásuk idején jól ment Szlovákia sora. Ne akarjunk megszabadulni tőlük, és ne hagyjuk, hogy megfosszanak bennünket tőlük... Büszkén vállaljuk közös történelmünket a magyarországgal, mint saját történelmünk részével* (a kiemelés tőlem – K. L.).”²¹

Pavol Hrušovský gondolatai akár szemléletváltozásként is felfoghatók, hiszen a hagyományos elrugaszkodáson túllépve, a közös történelem szlovák birtokbavételére szólított fel. Ám ennek a – tételezzük fel – jó szándékú törekvésnek a háttérben ott rejlik/rejtőzhet a közös történelem és történelmi személyiségek kisajátítására, vagy szelektív át- és újraértelmezésére irányuló törekvés is. De egy pillanatra tekintsünk önmagunkba is. Ugye milyen furcsa olvasni, mennyire szokatlan vagy gyanús hallani, ha a „magyar királyok”-at „a mi királyaink”-nak nevezik a szlovákok! Nem vagyunk-e mi, magyarok is kisajátítók? Dehogynem! Már vagy másfél évszázad óta ezt tesszük.

Többen vannak még azok, akik – azt állítva, hogy a szlovákok számára a történelmi Magyarország „ezeréves börtön”-t, rabságot jelentett – a közös történelem tényét kétségbe vonják. Külön szlovák államiság és történelem – honfoglalás előtti időkre visszanyúló – megteremtésén fáradoznak. Végül, de nem utolsó sorban, tartja még magát a szocialista-kommunista idők hangzatos mítosza is az „ezeréves méh”-ről. Ez a koncepció ugyan elfogadja a történelemnélküliség tényét, ám egy apró módosítással a méhként szorgoskodó dolgozó népet teszi meg a szlovák történelmi folytonosság hordozójának. Ennek lényegét Vladimir

²¹ Idézi Simon Attila: A mi történelmünkől a közös történelemig – gondolatok a magyar és a szlovák történelemoktatás kapcsán. Magyar Lettre International, 2004/54. őszi szám. <http://www.epa.oszk.hu/00000/00012/00038/>, illetve <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre54/simon.htm> – A házelnök beszéde megtalálható a szlovák parlament (Národná rada) honlapján. www.nrsr.sk – Szlovákia Európai Unió honlapja talán a teljességre, talán a kisajátításra törekedett, amikor Samótól (615–659) Ivan Gašparovič mai államfőig felsorolta „Szlovákia uralkodói”-t, beleértve a Magyar Királyság összes uralkodóját és a Csehszlovák Köztársaság elnökeit is. <http://www.region.eu.sk/index.php?makej=zaujimavosti&kat=vladcovia> Ugyanakkor érdekes, hogy a „Szlovák személyiségek” között csupán Csák Mátét, Bél Mátyást, Korvin Mátyást és Vámbéri Ármint találjuk. <http://www.region.eu.sk/index.php?makej=zaujimavosti&kat=osobnosti> (A letöltések ideje: 2009. 09. 01.)

Mináč publicista 1969-ben a következőképpen fogalmazta meg. „*Ha a történelem királyok és császárok, hadvezérek és fejedelmek, győztesek és meghódított területek történelme, ... úgy nekünk nincsen történelmünk... Mi az építők nemzete vagyunk...*”²²

A mai szlovák történetírás talán legfontosabb célja tehát, hangsúlyozzuk még egyszer, a szlovák nép és történelem kiszabadítása a magyar(országi) történelemből. Ezzel együtt az etnikai, területi, állami-politikai, nemzeti folytonosság megteremtése a 7. századi „első szlovák király”-tól, Samo frank kereskedőtől kezdve, a 9. századi Nagymorva Birodalmon, Csák Máté és Thököly Imre „szlovák fejedelemség”-én vagy Josef Tiso Hitlerrel kollaboráló bábá államán és a szocialista Csehszlovákián át a mai Szlovákiáig.

Igaza lenne – a római Vergiliust újfogalmazó, előbb hivatkozott – Mináčnak, aki egy alkalommal így jellemezte a szlovákok magyarokhoz való viszonyát: „*Fuss a magyar elől, még akkor is, ha úgy tesz, mintha a kezét nyújtaná*”²³

A szlovák történetírás Hunyadi Mátyás-képe

A fenti sajátos szemlélet, látásmód és metodológia Hunyadi Mátyás uralkodásának értékelésében is megfigyelhető, noha rögtön le kell szögezni, hogy az ő megítélése sokkal egységesebb, a történelmi valósághoz és a magyar történetírás álláspontjához jóval közelebb áll, mint egyéb esetekben. Az általunk ismert történelmi munkákból és tankönyvekből az alábbi – vázlatos – kép bontakozik ki.

Hollós címere nyomán többnyire Matej Korvinnak, Korvin Mátyásnak nevezik, csak az apját és a családját hívják Huňadynak (Hunyadinak).²⁴ A rendszer-

²² Idézi Dušan Kováč: Filozófia és mitizálás a szlovák történelemben. Tiszatáj, 1995/1. 80. – Az elmondottakra bővebben lásd: A szlovák–magyar viszony megítélése a szlovák történetírásban. In: Kiss László: A szlovák nemzeti tudat születése. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. XXXII. Sectio Historiae. Redigit: Sándor Gebei. Eger. 2005. 172–191.

²³ Idézi Riba István: Szlovák identitás alakulása: önkép magyar tükrökben. HVG, 28. évf. 2006/37. 72.

²⁴ Ezt teszi Daniela Dvořáková, a „Szlovákia rövid története” monográfia Hunyadiakkal foglalkozó fejezetének szerzője is. Krátke Dejiny Slovenska. Zostavila Elena Mannová. Academic Electronic Press, Bratislava, 2003. 84–90. (A továbbiakban. Krátke Dejiny Slovenska) – Dušan Kováč árnyaltabban fogalmaz. Következésképpen Hunyadi Mátyásnak vagy Mátyás királynak nevezi, de ő is fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy: „*az országgyűlés magyar királlyá választotta Hunyadi Mátyást, akit hollós címeréről Corvinnak is neveztek*”. Dušan Kováč: Szlovákia története. Kalligram, Pozsony, 2001. 43. (A továbbiakban: Szlovákia története) – A magyar tanulmányok alapiskolások és gimnazisták számára magyarra fordított „Történelem 2. Szlovákia a középkorban és az újkor kezdetén” című tankönyv Hunyadi Mátyásról ír, „*akit a családi címerében szereplő holló szerint Hollósnak (latinul Corvin) is neveztek*”. Történelem 2. Szlovákia a középkorban és az újkor kezdetén. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 2006. 36. (A továbbiakban: Történelem 2.) Ez a következtetés azonban nem a szerző, hanem a fordító érdeme. A szlovák nyelvű változat szerzője, Pavel Dvořák ugyanis – az alfejezetet kezdő időrendi adatokat kivéve, ahol a Matej Huňady megnevezéssel találkozunk – már a főszöveg első mondatában is a Matej Korvín (Korvin Mátyás) elnevezést használja. Dejepis 2. Slovensko v stredoveku a na začiatku novoveku. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 1997. 36. (A továbbiakban: Dejepis 2.)

váltás előtti csehszlovák szemlélet tovább élő emlékeként időnként kiemelik cseh, szláv kötődéseit. Rámutatnak például arra, hogy a fiatal Matej Prágában nevelkedett, első felesége a cseh király leánya, Podjebrad (Pogyebrád) Katalin volt. Gyakran megemlítik széles latin, magyar, cseh, szlovák és szláv nyelvi tudását vagy – szélső esetben, amint azt 2007. kora tavaszán Ivan Gašparovič köztársasági elnök is tette – szlovák eredetét!²⁵ Az államfő a bolognai egyetemen tartott beszédében ugyanis a következőt mondta. „*Mi Szlovákiában büszkék vagyunk arra, hogy a bolognai egyetem mintájára alapította 1465-ben az akkori magyarországi uralkodó és felvilágosult, a szlovák származású (kiemelés tőlem – K. L.) Korvin Mátyás az első egyetemet a mai Szlovákia területén, az Academia Istropolitana.*”²⁶

A legtöbb írás méltatja keménykezű, céltudatos politikáját; köznemességre támaszkodó, a bárókat háttérbe szorító központosító törekvéseit; a kincstár bevételeit 800000 arany forint fölé növelő intézkedéseit, adó- és hadseregreformját, jobbágyvédő intézkedéseit; városfejlesztő politikáját, amellyel különösen a bányavárosoknak és a szlovák etnikum térnyerésének kedvezett.²⁷ Megemlékeznek becsvágyó, de kevésbé sikeres külpolitikájáról is. Hangsúlyozzák, hogy uralkodása a Magyar Királyság és Felső-Magyarország, a mai Szlovákia gazdasági és kulturális felvirágzásához vezetett.

Ugyancsak részletesen szólnak, mi több, túlzott nyomatékot adnak a bárói rangra emelt Jiskra/Giskra „szlovákiai” tevékenységének, az uralkodó huszita vezérrel kötött kompromisszumának, a Felső-Magyarország nagy részét uraló, sarcoló „huszita testvérek” leverésének (1458–1467 között), majd a kb. 20–30000 főre tehető katona beolvasztásának a fekete seregbe.²⁸

²⁵ A 24. lábjegyzetben hivatkozott magyar nyelvű történelemkönyv „Érdekesség” rovata Galeotto Marzióra hivatkozva kiemeli, hogy Mátyás király „*tolmács nélkül szót ért a csehekkal, lengyelekkel, ruszinokkal, dalmátokkal, bulgárokkal és másokkal*”. Mivel a felsorolásban a szlovákok nem szerepelnek, Pavel Dvořák egy másik helyre betette azt az információt, hogy Thuróczy János „Magyarok Krónikája” tartalmazza először nyomtatott formában a „szlovák” kifejezést, kicsinyítő képzős változatban (Zlowachko), s hogy a „Szepesi imakönyv” szerzője, a szepesi káptalan, szlovák nyelven mondott misét Mátyás királyért, és szlovák nyelven hirdette az evangéliumot. Történelem 2. 37.

²⁶ „*My na Slovensku sme hrdí, že podľa vzoru bolonskej univerzity založil v roku 1465 vtedajší uhorský panovník a osvietenec slovenského pôvodu Matej Korvín prvú univerzitu na území dnešného Slovenska, Academiú Istropolitánú.*” <http://www.prezident.sk/?prihovor-prezidenta-sr-ivana-gasparovica-na-univerzite-v-bologni-1-3-2007> – (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

²⁷ Dušan Kováč ennek kapcsán a következőket írja: „*Ebben az időszakban erősödött meg a szlovák etnikum a városokban is, s több város már kizárólag szlovákká vált (Zsolna, Rózsahegy, Trencsén, Vágújhely, Szokolca, Tapolcsány stb.). Mátyás király elég gyakran levelezett a felső-magyarországi városokkal és földesurakkal csehül, ami szintén a szlovák etnikum erősödéséről tanúskodik.*” Szlovákia története, 45.

²⁸ Jan Jiskra z Brandysa, illetve Jiskra János és a cseh testvérek kapcsán a husziták fegyveres tevékenységét mind a két említett történelem tankönyv „Szlovákia”-hoz köti (pl. „a mai Szlovákia” helyett). A magyar fordítás azonban nem teljesen egyezik a szlovák eredetivel, amely egyenesen azt állítja, hogy „*Jiskra a csapataival húsz évig szinte Szlovákia egész területét bir-*

A Mátyással foglalkozó történelmi tárgyú írások és munkák többnyire arra is kitérnek, hogy az ő uralkodása idején telepedtek meg a mai Szlovákia hegyvidéki területein a – kelet felől érkező, pásztorkodó, az uralkodótól és a földesuraktól kedvezményeket kapó – vlachok (oláhok), akik új falvakat alapítottak (pl. Lehota, Závada néven), de régi szlovák falvakban is megtelepedtek. Tőlük vették át a szlovákok a bryndza (juhtúró), valaška (fokos), bača (juhász) szavakat, illetve a gazdálkodás bizonyos új módszereit.²⁹

Az egyik legjelentősebb és legműveltebb magyarországi királynak, a – második feleségével együtt Itáliából érkező – humanizmus és reneszánsz reprezentánsának tartják. 2008 nyarán a vezető SME című szlovák lap is méltató cikket közölt róla „550 évvel ezelőtt lett Korvin Mátyás magyarországi király” címmel. Egy másik nyári publicisztika – a nemzeti önbizalom erősítése jegyében – a szlovák történelem sikeres politikusaival foglalkozott. A 15. századi magyarországi történelem két legjelentősebb személyiségének Milan Krajniak – a „Szlovákia” nagy részét uralma alatt tartó, cseh származású nemest – Ján Jiskrát/Giskrát és Korvin Mátyást tartotta. Kiemelte, hogy: „*Mindketten részei a történelmünknek, mindketten érzékelhetően befolyásolták a szlovák történelmet a 15. században*”.³⁰

tolkolta”. („Jiskra so svojím vojskom ovládol na dvadsať rokov takmer celé územie Slovenska.”) Ez a mondat ugyanis a magyar nyelvű kiadásból kimaradt! Nem sokkal lejjebb a magyar fordítás nem szó szerinti. „*Még Giskra uralma idején terjedni kezdett Szlovákia területén a cseh testvérek mozgalma*” – olvashatjuk. Szerintünk pontosabb lett volna a következő változat: „*Még Jiskra szlovákiai uralma (vagy: fennhatósága) alatt terjedni kezdett a testvérek mozgalma.*” („Ešte počas Jiskrovo panstva na Slovensku sa začalo rozmáhať bratjcke hnutie.”) Ebben az esetben ugyanis még jobban kiütközött volna a mai szlovák történetírás ama lényegi sajátossága, amely minden olyan egykori eseményt, ami a mai Szlovákia területén történt, szlovákiai-nak, illetve szlováknak tekint. A következő mondat sem ugyanaz. A magyar változatban ugyanis az szerepel, hogy azokat a katonákat nevezték cseh testvéreknek, akik „*a mezőkövesdi béke után sem akarták letenni a fegyvert...*” A szlovák nyelvű történelemkönyv ezt a békét nem említi. Lásd: Dejiny 2. 37.; Történelem 2. 37.

²⁹ Csak zárójelben jegyezzük meg, bár a mai szlovák történetírás szemléletének fontos része, hogy – miközben állandóan kiemelik, hogy a magyarok a honfoglalás után milyen sok szláv/szlovák jövevényszót és kifejezést vettek át, és építettek be a nyelvükbe – alig foglalkoznak azzal, hogy a sok évszázados együttélés során a szlovák nyelv is jócskán gazdagodott magyar szavakkal, kifejezésekkel és nyelvi elemekkel. – A vlachokkal kapcsolatban lásd például: Dejiny 2. 36.; Történelem 2. 36.; Od praveku k novoveku. (Az őskortól az újkorig) Dejepis pre odborné školy a stredné odborné učilištia. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 1999. 64. (A továbbiakban: Od praveku k novoveku); Szlovákia története, 45.

³⁰ „Obaja sú súčasťou našich dejín, obaja slovenské dejiny v 15. storočí výrazne ovplyvnili.” – Sorrendben lásd:

<http://www.sme.sk/c/3693732/pred-550-rokmi-sa-stal-matej-korvin-uhorskym-kralom.html>

<http://www.inzine.sk/article.asp?art=7103> – Ez utóbbi honlap publicisztikai rovata a „Nemzeti önbizalom kurzusa” címet viseli. Milan Krajniak jóvoltából a legsikeresebb szlovák politikusok és uralkodók (Andrej Hlinka, Milan Hodža, Ľudovít Štúr, a cseh Ján Jiskra, Rastislav fejedelem stb.) mellett Mátyás király (Matej Korvín) társaságában ott találjuk a „mi királyunk”-nak nevezett Károly Róbertet (Karol Robert), Wesselényi Ferencet (Fraňo Vešelényi) vagy a „felvilágosult diktátornő”-t, Mária Teréziát (Mária Terézia) is.

A humanista műveltség és a reneszánsz kultúra külső, itáliai eredetének, idegen voltának nyomatékos hangsúlyozása mögött akár Mátyás király – korántsem abszolutizálható – érdemeinek alábecsülése, a jelzett áramlatok magyarországi gyökértelenségének a gondolata is meghúzódhat. Erre utal, hogy „A szlovák irodalom aranyfonala” című gyűjtemény, amely nemrég digitalizált változatban is megjelent, összesen 215 irodalomtörténeti dokumentumot tartalmaz, ám Hunyadi Mátyás időszakából csupán egyetlen egyet. Thuróczy János magyar krónikája is feltehetően azért került be, mert – a nevéből ítélve – Turóc megyéből származott. Ráadásul Thuróczy munkája a „Középkori szlovák irodalom (800–1500)” alfejezet legvégére került. A gyűjteményben ugyanis „A humanista és reneszánsz irodalom” időszaka „Szlovákiában” Mátyás halála után kezdődik, 1500-tól 1650-ig tart!³¹

A „Historická Revue” 2008/2-3. dupla száma azért Galeotto Marzio, Vitéz János és Janus Pannonius tevékenységére is kitér.³² A másik végletet azok az írások jelentik, amelyek – mint például a 29. lábjegyzetben hivatkozott szlovák történelemkönyv is – annak ellenére, hogy részletesen foglalkoznak a humanizmussal és a reneszánszsal, magyar példákat, műveket, emlékeket egyáltalán nem említenek. Annál több viszont a mai Szlovákia területéhez kötött hivatkozás.³³ Szinte mindegyik szlovák történelmi munka és tankönyv megemlíti viszont Mátyás gazdag könyvtárát, a Biblioteca Corviniana-t.

A végére hagytuk a legfontosabbat. Egyetlen szlovák írás sem hagyja ki, ellenkezőleg, nyomatékosan hangsúlyozza, hogy II. Pál pápa engedélyével a bolgónai egyetem mintájára „Bratislavá”-ban működött 1465/1467-től a rövid életű „első szlovák egyetem”, az Academia Istropolitana. A külföldiek mellett olyan

<http://www.inzine.sk/section.asp?sec=420&page=1>,

<http://www.inzine.sk/section.asp?sec=420&page=2> (A letöltések ideje: 2009. 09. 02.)

³¹ Lásd: <http://www2.ulib.sk/index/go.php?id=2036> – Ennek a számunkra furcsa szakaszolásnak a magyarázata nem feltétlenül Mátyás érdemeinek lebecsülése, hanem a szlovák történelmet, így az irodalom-, művészet- és kultúrtörténetet is a magyar(országi)tól elkülönítő, sajátos történelemfelfogás. „A humanizmus és a reneszánsz Szlovákiában” c. írás szerzője (a „CultureWorld” 2008. nyári számában) megfelelő magyarázattal szolgál: „Az első legjelentősebb ösztönzések nálunk az itáliai humanisták jelenlétével függnek össze a budai királyi udvarban Korvin Mátyás idején. Nekik köszönhetően kezdtek terjedni a reneszánsz művészet és építészet új kifejezési formái a 15. század végén. És a 16. század elején, a mi területünkön is (a kiemelés tőlem – K. L.), főleg a felső-szlovákiai városokban.” („Prvé významnejšie podnety u nás sa spájajú s pobytom talianskych humanistov na budínskom kráľovskom dvore v období Mateja Korvína. Vďaka im sa začali šíriť nové výrazové formy renesančného umenia a architektúry koncom 15. A začiatkom 16. Storočia aj na našom území, najmä vo východoslovenských mestách.”)

<http://cultureworld.wz.cz/seminar/dejepis14.php> (A letöltés ideje: 2008. 07. 08.)

³² http://www.historickarevue.com/?id=archiv_47 (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

³³ A tankönyv külön részt szentel „A humanizmus és reneszánsz”-nak. Részletesen ismerteti itáliai és nyugat-európai megjelenését, legfontosabb helyszíneit, képviselőit és alkotásait, majd – a magyar(országi) történelmen átugorva – felsorolja, hogy „nálunk” (Érsekújváron, Komáromban, Besztercebányán, Selmecbányán, Léván és Pozsonyban) milyen emlékek találhatók. Od praveku k novoveku, 65.

kitűnő tudósok tanítottak itt, mint pl. a Krompachi-ból (Korompárol) származó Vavrinec Koch (Koch Lőrinc) matematikus.

Összességben tehát a szlovák történetírás I. Mátyás érdemeit elismeri, őt nagyformátumú uralkodónak tartja. Az sem véletlen, hogy a népi emlékezetben Juraj Jánošík betyár, valamint Mária Terézia és II. József társaságában, a „jó király”-nak tartott „Korvin Mátyás” igen előkelő helyen szerepel.³⁴

A reformkor és a reformmozgalom szlovák megítélése

A mai magyar és a szlovák történetírás a 19. század első felének megítélésében már lényegesen nagyobb eltéréseket mutat. A párbeszédet és az együtt gondolkodást önmagában is megnehezíti a korszak alapvető fogalmainak, kategóriáinak eltérő értelmezése és használata. Jórészt hiányzik ugyanis az „egy nyelven beszélés” fogalmi alapja! A szlovák történészek alig használják a „reformkor”, „reformmozgalom” kifejezéseket, mert ezeket nem a közös, hanem a magyar fejlődéshez kötik.³⁵ Ezzel is jelezni kívánják a szlovákok és a szlovák történelem különállását. A magyar szakemberek viszont többnyire tartózkodnak a szlovák történetírásban előszeretettel alkalmazott „szlovák nemzeti mozgalom” kifejezéstől, mivel a (legjobb esetben is csupán néhány száz főre tehető) szlovák nemzetébresztő tevékenysége – eltérően a magyar reformmozgalomtól – még a 19. század második felében sem öltött tömeges méreteket. Szívesebben használják tehát a „nemzetébresztők”, a „nemzeti ébredés”, „nemzeti megújulás” vagy a „szlovák nemzeti ideológia kialakulása” terminusokat.³⁶

³⁴ Elgondolkodtatóak Pavel Vilikovsky Jánosikkal kapcsolatos gondolatai. Idézzük: „*A szlovák történelem, ahogy az átlagos szlovákok fejében tükröződik, még az egyetemi végzettségűeknél is, csak egy csomó mítosz, és a történészeknek nem az volna a dolguk, hogy új mítoszokat találjanak ki, hanem hogy a már meglevőket tényekkel váltsák föl. De ez nem könnyű, mert a szlovákok imádják a mítoszaikat. Mítoszmániasok... A mögött az érzés mögött, hogy a szlovák múlt – vagy jelen, ami azt illeti – nem elég dicsőséges, ugyanaz a magabiztosság- és önbecsüléshiány rejlik.*” „*A szlovákok saját történelmi alakjaikat is hasonló módon mitizálják. A legismertebb példa erre talán a rabló Janošik, akit felakasztottak a 18. század elején. Rablótevékenysége két évre korlátozódott, és a korábbi parasztfelkelések idején ez egyáltalán nem számított szokatlannak, de a szlovák folklórban egy Robin Hood szerepét tölti be, aki elvette a kincseket a gazdagoktól, és odaadta a szegényeknek... Janošik neve annyi szervezet, intézmény, közéleti esemény vagy termék, még egy közkezdelt sajt nevéként is ékeskedik, hogy mind Janošik, mind a szlovákok iránta érzett csodálata nevetség tárgya lett végül, számos regény és színpadi vígjáték célpontja. Jó volna azt remélni, hogy ez azt jelzi, nemzetünk kezd végre felnőni.*” Pavel Vilikovsky: A szlovákság (tünékeny sajátosság). Magyar Lettre International, 2004/54. őszi szám. <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre54/vilikovsky.htm> (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

³⁵ Ezeket a kifejezéseket még a terjedelmes „Szlovákia története” monográfiák sem használják. Lásd például: Krátke Dejiny Slovenska. Zostavila Elena Mannová. Academic Electronic Press, Bratislava, 2003. 369 p.; Dušan Kováč: Szlovákia története. Kalligram, Pozsony. 2001. 382 p.

³⁶ Dušan Kováč azt írja, hogy a modern szlovák történetírás legfeljebb csak korhű megjelölésként alkalmazza a „nemzeti megújulás”-t. Nem ért egyet az „újjaszülötés”-sel vagy a „hosszú álomból való ébredés”-sel sem. Szerencsésebb, ha „*a modern szlovák nemzetnek és ideológiájának formálódásáról beszélünk*”. Szlovákia története, 85.

Annál is inkább, mivel Anton Bernolák, Ján Kollár és Ľudovít Štúr nemzedéke elsősorban a szláv/szlovák nemzeti feladatokra koncentrált. Legfeljebb csak az 1840-es évek közepétől foglalkoztak valamelyest – főleg a pozsonyi diétára bekerülő és ott több alkalommal magyarul felszólaló Štúr jóvoltából – a polgári átalakulás bizonyos kérdéseivel.³⁷ A korszak két megoldásra váró történelmi feladata közül tehát a szlovák nemzetébresztők számára nem a polgári átalakulás közös ügye, hanem a szlovák nemzetteremtés feladata volt a mindek feletti. Az ellenzéki magyar reformerek szemléletében és gyakorlati tevékenységében „haza és haladás”, nacionalizmus és liberalizmus összekapcsolódva jelent meg.

Nem csoda, ha Széchenyi István, Deák Ferenc vagy Kossuth Lajos nevével csak elvétve találkozni a szlovákiai történelmi munkákban vagy tankönyvekben. Dušan Kováč monográfiája például csak két alkalommal hivatkozik – a nemzeti-ségi politikában toleráns, Ján Kollárékat támogató – Széchenyire, egy-egy mondat erejéig. Megállapítja, hogy a feudális rendszer megreformálásának élén ő, a művelt arisztokrata állt, aki nyíltan rámutatott Magyarország elmaradottságára. A forradalom előtti Kossuth néhány mondattal többet kapott ugyan, de csupán egy-két visszatérő motívum kapcsán. Ő volt az etatista és etnikai töltetű egységes magyar politikai nemzet elméletének leghatározottabb, legfanatikusabb, radikális képviselője, hangadója, s mint ilyen, a magyarosítás szószólója.³⁸ A „Krátke Dejiny Slovenska” még ennyit sem tesz, hiszen csak egyetlen mondatra érdemesíti, amikor megállapítja, hogy az 1832-1836. évi ún. hosszú országgyűlésen kezdett formálódni a liberális ellenzék Deák Ferenc és Kossuth Lajos vezetésével.³⁹

Nem csoda, ha a magyar tannyelvű alapiskolák számára szlovák történészek által készített „Szlovákia az újkor küszöbén. Történelem 3.” című tankönyv egyik szerzője, Dušan Kováč, egyáltalán nem foglalkozik sem a reformkorral, sem Kossuth Lajosék reformkori szerepével! A magyar politikus nevét a törzsanyag egyetlen egyszer említi, de nem a reformkor, hanem az 1848-as forradalom kapcsán. Fekete-fehér színű képét és három rövid mondatból álló életrajzát

³⁷ 1847. november – 1848. március között Ľudovít Štúr hat alkalommal szólalt fel a pozsonyi diétán. Konzervatív követi utasításának megfelelően fejtette ki álláspontját a jobbágykérdésben, a zsidók és a városok jogaival, valamint a szlovák nyelvi, oktatási és vallási igényekkel kapcsolatban. Nyelvi és iskolaügyi programját 1847 őszén előbb a „Szlovák Nemzeti Újság”-ban, majd 1848. január 15-i felszólalásában körvonalazta. A jobbágykérdésben mondott beszéde után Kossuth állítólag odasietett hozzá, a kezét nyújtotta és melegen gratulált neki, mondván: „*Ne engedje magát megfélemlíteni*”. Ellenkezőleg, „*segítsen nekem abban a törekvésemben, hogy megtörjem az önző mágnások ellenállását és meg fog győződni róla, hogy egyformán szíven viselem saját népem és az ön népének szenvedéseit, melyeket csupán kéz a kézben haladva enyhíthetünk*”. Idézi: Jozef Václav Frič: Emlékeim. Művelt Nép, Bp., 1951. 63. – Štúr hírlapi cikkeit és beszédeit szlovákul lásd: <http://www.stur.sk/clanky/>; <http://www.stur.sk/> (A letöltés ideje: 2009. 09. 01.)

³⁸ Szlovákia története, 95, 100, 102, 108.

³⁹ Krátké Dejiny Slovenska, 184.

láthatjuk, olvashatjuk ugyan, de – a pozsonyi országgyűlésen a jobbágyrendszer eltörléséért és a szlovák nemzeti programért felszólaló – Lüdovít Štúr kiemelkedő, színes festménye alatt. Ezzel azt a téves benyomást kelti, mintha a Kossuth-szakállas Štúr lett volna a polgári reformok igazi bajnoka, s nem fordítva! A magyar liberális politikus ugyanis csupán „*az 1848-1849-es magyar szabadságharc egyik vezetője. Kitűnő szónok, jó szervező és publicista volt.*”⁴⁰

A törzsanyag Kossuthtal foglalkozó néhány mondatát nem árt szó szerint idézni, mert tele van csúsztatással, torzítással, hibás magyarázattal. Jól tükrözi a mai szlovák történelemfelfogás lényegét. „*A magyar forradalmárok, Kossuth Lajos vezetésével, Magyarország Béctől való elszakadását és önállóságát akarták elérni. Ugyanakkor az egységes magyar nemzet gondolatát tartották szem előtt az országban. A politikai jogokat és a nemzeti függetlenséget csak a magyaroknak követelték. Magyarország többi nemzetiségeire nem gondoltak. A magyar forradalmároknak ez a politikája azt okozta, hogy a többi nemzet forradalmi erői ellenük fordultak.*”⁴¹

Vegyük sorba. Magyar forradalmárokról beszél, pedig tudjuk, hogy a márciust követő néhány hónapban a forradalom még közös, magyarországi ügy volt. Csak hónapokkal később, a nemzetiségek szembefordulása és Bécs felé fordulása után zsugorodott fokozatosan magyar üggyé. Az első felelős magyar kormány még nem a Béctől való elszakadásra, nem az ország teljes önállóságára törekedett. A polgárosodó, szélesebb jogokat élvező Magyar Királyság helyét Kossuthék továbbra is az Osztrák Császárságon belül képzelték el. Az egyéni szabadságjogokat az Áprilisi Törvények az állam minden (magyar és nem magyar) polgára számára biztosította. A kollektív, nemzeti jogokkal való élést viszont valóban csak a magyarokra és a horvátokra korlátozták. Ez fontos, de nem egyedüli oka volt annak, hogy „a többi nemzet erői” a forradalom ellen fordultak.⁴² Vagy talán arról van szó, hogy mind Kossuthék, mind Štúrék differenciálatlanul forradalmárok voltak? A magyar és a szlovák politikai, illetve fegyveres tevékenység között annyi különbség lenne csupán, hogy a magyar forradalmárok Bécs ellen fogtak fegyvert a Magyar Királyság szabadságért, a szlovák „forradalmárok” pedig az osztrákok oldalán harcoltak az őket elnyomó magyarok ellen?⁴³ Megannyi nyitott kérdés vár tisztázásra.

⁴⁰ Szlovákia az újkor küszöbén. Történelem 3. Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 2006. 46–47. (A továbbiakban: Történelem 3.)

⁴¹ Történelem 3. 46.

⁴² Ezzel az egytényezős magyarázattal gyakorta találkozunk a szlovák írásokban. Roman Holec szerint például – a kommunikációra való kölcsönös képtelenség mellett – kizárólag a magyar politika nemzeti kérdésben tanúsított intoleranciája „*kergette a szlovák elitet a forradalom ellenzőinek táborába – a császári Bécsbe*”. Lásd: Krátke Dejiny Slovenska, 228. – Štúrék 1848/1849-es tevékenységét és törekvéseit árnyaltan elemzi Kiss László: Magyarellen szlovák fegyveres megmozdulások 1848-1849-ben. Aetas, 21. évf. 2006/2-3. 132–153.

⁴³ Vagy talán Miroslav Kusýnak van igaza, aki vitába szállt azokkal, akik Štúrék 1848–1849-es magatartását mentgették, mondván, hogy nem volt más választásuk? Szerinte az ellenforradalmi Bécs melletti választásuk téves volt, súlyosan kompromittálta a szlovák mozgalmat. A

A reformkorban, sőt még hosszú ideig utána is, a magyarok a szlovákokat következetesen „tótok”-nak nevezték, ami – erősödő negatív töltete ellenére, az oláhhoz (románhoz) vagy a ráchoz (szerbhez) hasonlóan – nem nemzeti név, hanem etnikai név, népnév volt, és az is maradt. Ennek alapja is volt, hiszen az 1830/1840-es évek fordulójáig még Lüdovít Štúrnek nemzeti identitástudata is igen képlékeny volt. Egyszerűen szólva, nem tekintették magukat szlovákoknak! Szemléletükben a gyengülő szláv-, csehszláv, hungarus- és a megjelenő szlovák tudat elemei egyidejűleg voltak jelen. Az 1840-es évek elejétől kezdődött meg a lassú áttérés a szlovák tudatra, miközben sokuk kötődése a „magyarországi hazá”-hoz továbbra is megmaradt.⁴⁴

A szlovák történészek viszont sem a „tót” kifejezést, sem az ugyancsak korhű „Felföld”, „Felvidék”, „Felső-Magyarország”, „Észak-Magyarország” stb. terminusokat nem kedvelik. Ezekben ugyanis – mai szemmel nézve – nem fejeződik ki a szlovákok, illetve az általuk (is) lakott területek szlovák jellege. A „Szlovákia” megjelölés viszont, mint államjogi, történelmi kategória, a magyarok számára elfogadhatatlan, hiszen ilyen nevű állam vagy autonóm terület soha nem létezett. A mesterségesen konstruált „szlovák etnikai régió” használatától is nagy az idegenkedés, mert a Magyar Királyság néhány – csaknem tisztán szlovákok által lakott – vármegyéjétől eltekintve, más északi megyékben a szlovákokkal együtt németek, lengyelek, ruszinok, magyarok, zsidók stb. is nagy számban éltek.⁴⁵

A közös haza megjelölésére még a 19. század első felében is használták a – ma már archaikusnak számító – „Magyarhon”, „Hunnia”, „Hungária” kifejezéseket. Meglátásunk szerint viszont – az „Uhorsko” szinonimájaként – a „Magyar Királyság” vagy a „történelmi Magyarország” terminusok közös alkalmazásának ma sem lehetne akadálya. A középkori eredetű „Felföld”-höz hasonlóan ugyanis ezekben (az 1840-es években meghonosított „Felvidék” politikai műszótól eltérően) semmi bántó nincs. Történelmileg hitelesen fejezik ki a mai Szlovákia területének és egykori lakóinak helyzetét a „közös hazá”-n, a Magyar Királyságon belül. Csakhogy ez a hitelesség sok mai történésznek, párt- és kormánypolitikusnak – már ismert okokból – nem áll érdekében.

legkeményebb bécsi reakcióval eveztek egy csónakban, amikor Štúr-zászlók lengtek a császári sereget támogató mindhárom katonai alakulatuk élén. Miroslav Kusý: A szlovák jelenség. In: A szlovákkérdés a XX. században. Kalligram, Pozsony, 1996. 489.

⁴⁴ Az átalakuló szláv tudattal és a nyiladozó szlovák tudattal az 1840-es évek elején még jól összefért a „közös magyarországi hazá”-hoz való tartozás is. Álláspontja lényegét a magyarságában megtámadott Štúr maga fejtette ki 1841 tavaszán, két magyar nyelvű írásában. A másodikban, amelyet Štúr Lajos néven (!) írt alá, hangsúlyozta a szláv nemzetiséghez és a magyar hazához való kettős kötődését. Ő mindig és mindenütt magyarnak tartotta magát, de sohasem született magyarnak, mert nemzetiségi tekintetben ő született szláv, és az is fog maradni. Daniel Rapant: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Diel II. Nákladom spolku Tranoscusius v Liptovskom Svätom Mikuláši 1943. 50. dok. 199., 56. dok. 232.

⁴⁵ Lásd például Fényes Elek: Magyarország statistikája I. Trattner, Pest, 1842. 68.

A Magyar Királyság polgári és nemzeti fejlődése szempontjából a magyar történetírás – a többnyire éretlen belső feltételek ismeretében – meghatározóbb szerepet tulajdonít a külső hatásoknak, a főleg Nyugat-Európa felől érkező gazdasági, politikai, technikai, katonai, kulturális és egyéb kihívásoknak.⁴⁶ A magyar és a szlovák történelmi fejlődést tehát többnyire széles (európai, közép-európai, magyarországi és regionális) összefüggésbe helyezik. A szlovák történetírás viszont – ezt már említettük – „Szlovákia” és a szlovákok belső fejlődésére koncentrál, amelyet magyarországi vonatkozásaiból is igyekszik kiemelni. Ezért nemcsak a felső-magyarországi fejlődés európai és birodalmi összefüggései sikkadnak el. Néhány – a „magyar Alföld” és a „szlovák Felföld” között – ekkor megjelenő vagy kibontakozó új gazdasági folyamat sem kap kellő figyelmet.⁴⁷

Már csak azért sem, mert ezek a tradicionális gazdaságon belül megjelenő új folyamatok nem a szlováklakta északi vármegyék különállása, nem az elkülönülés, hanem a magyar–szlovák együttműködés, a gazdasági-kereskedelmi egységesülés irányába mutattak. Ily módon nem illenek bele a mai szlovák koncepcióba. Egységes belső piacról természetesen még nem beszélhetünk, de egyre fontosabb gazdasági-kereskedelmi szerepet kaptak például a formálódó piacközpontok, amelyek a Magyar Királyság addig elkülönült tájai, régiói közötti modern munkamegosztás központjaivá kezdtek válni. Az Alföld és a Felföld közötti új típusú kapcsolatról tanúskodik, hogy Kassa a Debrecen, Pest és Tokaj-Hegyalja felől jövő kereskedelem csomópontja lett. A debreceni szalonnát Gömör, Szepes és Sáros megyében is keresték. A növekvő lakosságú Pozsony – a Duna révén – jelentős távolsági termény- és állatkereskedelmi központ maradt. A gyorsan fejlődő Pest-Buda pedig az 1840-es évekre a Magyar Királyság gazdasági, kereskedelmi, igazgatási és kulturális centrumává, s egyúttal jelentős szláv kulturális központtá is vált.

Átrendeződés következett be az ipar területi elhelyezkedésében is. A kézműipar súlypontja a mai Szlovákia északi és nyugati területeiről a „magyar Alföld”-re és a Dunántúl középső részeire helyeződött át, ami nagy múltú városok (pl. Nagyszombat) hanyatlásához vezetett.⁴⁸ Mivel ez az áthelyeződés néhány felső-magyarországi kulturális és oktatási intézményre (például egyetemre, egyetemi

⁴⁶ Erre Gunst Péter már évtizedekkel ezelőtt meggyőzően rámutatott. Lásd: A közép- és kelet-európai nemzetté válás gazdasági-társadalmi problémái. Valóság, 1982/11.

⁴⁷ Pedig már a reformkori sajtóban is gyakori volt az Alsó-Magyarországgal szembeállított Felső- (vagy „éjszaki”) Magyarország, illetve az Alfölddel szembehelyezett Felföld megnevezés. Ezt a két eltérő adottságú térség közötti munkamegosztással is összekapcsolták, hiszen: a „*felföld vesz az alföldtől gabonát, bort, marhát, sertést, dohányt*”. Közhasznú esmeretek tára a Conversations-Lexikon szerint Magyarországra alkalmaztatva. (Kiad. Wigand Otto.) 7. kötet. Pest, 1833. 573.

⁴⁸ A munkamegosztásra, piacközpontokra és az ipar területi átrendeződésére lásd például: Magyarország története 1790–1848 I. köt. Akadémiai, Bp., 1980. 286–306. Gyimesi Sándor: Utunk Európába. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1994. 73–78. – Bácskai Vera is több munkájában foglalkozott ezekkel.

nyomdára stb.) is kiterjedt, a szlovák nemzeti ébredésnek nem volt Bécshez, Prágához vagy Pest-Budához hasonlítható nyelvi, kulturális, nemzeti központja.

A korszakkal foglalkozó szlovák szakemberek viszont egyet soha nem felejtenek el kiemelni, sőt túlhangsúlyozni: a különféle elitélő jelzőkkel (szlovákellenes, erőszakos, durva stb.) illetett magyarosítást. A magyar asszimilációs törekvéseket kizárólag negatív színben tüntetik fel. Többnyire megelégszenek rövid, ex cathedra jellegű kinyilatkoztatásokkal. Vitatják, sőt kategorikusan tagadják – erről a közelmúltban több alkalommal meggyőződhettem –, hogy a magyarosítás a szlovák nemzeti ébredést nemcsak hátráltatta. A „minden hatás ellenhatást szül” logika alapján serkentette, gyorsította is a szlovák nemzeti törekvéseket, a szlovák tudatra való áttérést.

A magyarosítás mellett legfeljebb csak megemlítik a magyarosodás meghatározóbb, természetes folyamatát, amelynek következtében az 1840-es évekre a szlovák társadalom elveszítette szinte az egész nemességét, sőt polgárságának és értelmiségének a krémjét is! Nem foglalkoznak a magyar lakosság helyenkénti „eltótosodásával” sem, amire Thaisz András – némi túlzással – már 1825-ben felhívta a figyelmet. Úgy látta, hogy Miskolc, Tokaj, Rimaszombat, Losonc stb. a legújabb időkben tótosodtak el. A „tót métely” már Pestet, sőt Debrecent, Kecskemétet és Nagykörmöst fenyegeti.⁴⁹ Ellenben már Ján Kollárék keményen ostorozták, s ez a szemlélet mai követőiktől sem idegen, azokat a – Petőfi Sándorhoz, Kossuth Lajoshoz hasonló – „elfajzottak”-at, akik szlovákságukat önként feladva, magyarrá váltak.⁵⁰

A mai szlovák történetírás ez idáig adós maradt a magyarosítás okainak árnyalt vizsgálatával, amelyek – nem árt nyomatékosan hangsúlyozni – nem szlovákellenességből fakadtak, s nemcsak a szlovákokat sújtották. A már ismert „egy politikai nemzet” lényegéből következett a Magyar Királyság nem magyar népei magyarosodásának igénye, sőt, mielőbbi magyarrá tételének, magyarosításának szándéka. A beolvasztó törekvéseknek természetesen számos egyéb oka is volt: a nemzeti egység megteremtésének óhaja; a magyarok összlakossághoz viszonyított kedvezőtlen (50% alatti) aránya; a „herderi jóslat” beteljesülésétől, a nemzethaláltól való félelem; a Magyar Királyság szláv népeinek „pánszláv” szervezkedése és a felső-magyarországi szlovák evangélikus lelkészek, diákkörök „pánszláv agitáció”-ja; a terjeszkedő cári Oroszországtól való félelem stb.

A magyar ellenzéki liberálisok által felkínált „asszimilációs társadalmi szerződés” tehát a sokfelől veszélyeztetett magyarság, a magyar állam és nemzet

⁴⁹ Thaisz András: Jelentés a Tudományos Gyűjteménynek 1826-dik esztendei Folytatásáról. Tudományos Gyűjtemény, 1825. XI. kötet, 124-126.

⁵⁰ Kollár nemcsak az erőszakos asszimilációt ítélte el, hanem a nemzetüket önkényesen elhagyó vagy megtagadó „elfajzottak” (odrodilci-k) disszimilációját is. „A szláv nemzet jó tulajdonságai” c. prédikációjában így szólt hozzájuk: „*Testvér! te hozzánk tartozol, a szemed, nyelved, arcod, alakod és véred, és egész tested és lelked erről tanúskodnak*”. A prédikációt lásd Ján Tibenský: Chvály a obrany slovenského národa. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava, 1965. 189-194.

(számbeli, anyagi, nyelvi, kulturális) erőinek gyarapítását, a megosztott nemzet egységének erősítését szolgálta. A Magyar Királyság minden lakosának felajánlották a jogi, politikai egyenlőséget, az egyéni szabadságjogokat, a társadalmi és a nemzeti befogadást. Ezek feltétele viszont a nyelvi, kulturális, nemzeti azonosulás, az identitás-feladás, végső soron a teljes önfeladás, a beolvadás volt.

Deák Ferenc, Kossuth Lajos és követőik tehát – a türelmesebb konzervatívoktól vagy Széchenyi Istvántól eltérően – nem az integrációra, nem a nyelvi, kulturális és nemzeti sokszínűség megőrzésére törekedtek. Ebben nincs vita. A szlovák történészek azt is jól látják, hogy Kossuthék nem kívántak megállni a magyarosodásnál vagy a közélet és az iskola magyarosításánál. A szemük előtt távlatilag egy olyan homogén magyar állam és nemzet képe lebegett, amely többé-kevésbé nyelviileg is egységes, s amelyben a magyarok számbeli és egyéb túlsúlya meghatározó módon érvényesül.⁵¹ Szemléletükben legfeljebb csak árnyalati, fokozatbeli különbségek voltak az asszimiláció önkéntes vagy erőszakos, részleges vagy teljes voltában, a komponensek arányában, lassúbb vagy gyorsabb lefolyásában.

A szlovák történetírást alig foglalkoztatják a magyar polgári és nemzeti mozgalom, illetve a szlovák nemzeti ébredés eltérő hatalmi-politikai, államjogi feltételei. Nem térnek ki arra, hogy 1815 után I. Ferenc (1792–1835) császár és király, valamint Klemens Lothar Wenzel von Metternich (állam)kancellár nemcsak Európában, Itáliában vagy a Német Szövetségben örködték a hatalmi egyensúly, illetve a „rend” felett. Birodalmukban is a konzervatív-legitimista, restaurációs, forradalom- és haladásellenes felfogást képviselték. Az uralkodásra alkalmatlan V. Ferdinánd (1835–1848) trónra kerülése után a gyors és egységes döntéshozatalt megakadályozta a külügyeket 1809 óta irányító Metternich és (1826 óta a belügyekért felelős, szlávbarátságáról ismert) Franz Anton Kollowrat-Liebsteinsky udvari csoportjainak rivalizálása, az ún. kamarillapolitika. Politikai egység és koherens nemzetiségi politika híján, az összbirodalmi érdekek védelmében a jól bevált „oszd meg és uralkodj” politikához folyamodtak. Ebbe a magyar nyelvi, polgári és nemzeti törekvések akadályozása ugyanúgy belefért, mint a veszélytelenebbnek, lojálisabbnak ítélt cseh, szlovák vagy horvát nyelvi-kulturális igények támogatása, kijátszása a magyarok ellen.

⁵¹ Azt viszont nem igen értjük, hogy Dušan Kováč a „Szlovákia történeté”-ben következetesen miért feltételes módokat használ? Kossuthék szándéka szerint: „*A magyar politikai nemzet nyelve a magyar lett volna, s kizárólag ezt lehetett volna használni a hivatalos érintkezésben. Ez azt jelentette volna, hogy a magyar nyelvet minden hivatalnoknak, még a legalsóbb szinteken tevékenykedőknek is, el kellett volna sajátítania...*” Szlovákia története, 100. – Talán nem így történt? Mi ennek a relativizálásnak az oka? 1844-től – a három szlavón vármegye (az ún. kapcsolt részek) kivételével, amelyek bizonyos területen 6 év haladékat kaptak – nem a magyar lett a hivatalos államnyelv a Magyar Királyság egész területén? (Ezt a nyelvtörvényt a szlovák történész meg sem említi!) Talán – a szlovák tiltakozások és felségfolyamodványok miatt – „Szlovákia”-ban ennek nem sikerült érvényt szerezni? Dehogynem! Alsó szinteken, a családi életben viszont a szlovák nyelv használata nem ütközött korlátokba.

Mindezek ellenére a Magyar Királyságnak II. József (1780–1790), majd I. Ferenc és V. Ferdinánd abszolutisztikus próbálkozásai ellenére is sikerült megőriznie sajátos államjogi különállását, önrendelkezését. Az 1812–1825 közötti időszakot leszámítva, az uralkodók csak a magyarországi rendekkel egyetértésben alkothattak törvényeket. A vármegyék és az államigazgatás középszintű intézményei (beleértve az észak-magyarországi vármegyéket is) pedig régóta a nemesi ellenállás fő bázisai voltak.

A soketnikumú magyarországi nemesség Bécs elleni harcát megkönnyítette „történelmi nemzet” volta. A teljes, nemesi társadalmat alkotó magyaroktól eltérően a nemességét elvesztő szlovák lakosság kedvezőtlenebb induló helyzetben volt, mivel – a horvátoktól vagy a szerbektől eltérően – nem volt saját államuk, erre épülő történelmi tudatuk vagy közigazgatási, egyházi-vallási autonómiájuk.

Az 1780-as évektől meginduló szláv/szlovák nemzeti ébredésnek tehát nem a bécsi udvar volt a fő akadály, hanem a – nyelvi, kulturális, polgári és nemzeti érdekeit mások ellenében is érvényesíteni igyekvő – magyar politikai és kulturális elit. A feszültségeket növelték és elmélyítették a magyar nyelv államnyelvvé tételéért vívott küzdelemmel együtt járó magyarosító törekvések. A defenzív szlovák „mozgalom” vezetői tehát a rokon szláv népektől, Oroszországtól és a bécsi udvartól reméltek támogatást, ami kiváltotta a reformkori magyar liberálisok „pánszláv veszély”-től való félelmét, valamint asszimilációs igyekezetét.

A mai szlovák történészek nemcsak a közös történelmet írják át. A történelmi Magyarország néhány közös tudását is kisajátítják. Főleg azokat, akik születésük, származásuk vagy munkásságuk révén a mai Szlovákia területéhez köthetők, vagy ha munkáikban a szlovákokkal (de nemcsak feltétlenül velük) foglalkoztak, illetve szimpatizáltak. Ezen az alapon tehát egyes tudósokat szlováknak, másokat magyarnak tekintenek. Ez történt már a szláv/szlovák és hungarus tudattú, kettős kötődésű Matej Bellel (1684–1749), Bél Mátyással vagy Adam František Kollárral (1718–1783), azaz Kollár Ádám Ferencsel is. Annak ellenére, hogy az előbbi férfiú félig szlovák, félig magyar volt (az édesanyja révén ugyanis veszprémi kötődésű), és magyar nyelvtudását Veszprémben, valamint Pápán tökéletesítette, mégis kizárólag „szlovák tudós”-nak tartják.⁵²

A szlovák történetírás nem érzékeny azokra a tudattartalom változásokra sem, amelyek egyes magyarországi tudósok nemzetfelfogásában az 1820/1840-es években végbementek. Pontosabban, ha ez a szemléleti, tudati változás (mint pl. a szláv/szlovák gyökerű Petőfi Sándor esetében is) a magyar nemzettel való azonosulást jelentette, elítélik, renegát jelzővel illetik. Ellenben, ha valamelyik kettős kötődésű vagy hungarus tudatú személy az 1840-es évekre a szlovák nemzeti érdekek védelmezőjévé és képviselőjévé vált, vagy ha fellépett a magyarosítás ellen, akkor szlováknak tekintik. Nem fontos, hogy két-három évtizeddel korábban még hungarus volt. Jó példa erre Ján Čaplovič (1780–1847),

⁵² Matej Bel nevét Besztercebányán, ahol egy ideig az evangélikus iskola rektora volt, ma egyetem viseli.

Csaplovics János, a kiváló magyarországi földrajztudós, történetíró és etnográfus esete, aki a szláv/szlovák érdekek védelmezőjévé vált, bár 1822-ben még a magyar nemzetfelfogással azonosult. A magyarok – írta – „*a' Politice uralkodó törzsök, a' fő Nemzet, 's én nem egyezem meg azokkal, a' kik négy fő Népet keresnek Magyar Országban, tudniillik: Magyarokat, Szlovákat, Németeket és Oláhokat, holott tsak egyetlen egy vagyok, és tsak Népbeli tekintetben vagyok több. Legalább Politicai értelemben kénytelenek a' többiek mellestleges Népnek nevével megelégedni.*”⁵³

A szlovák történetírás sajátosságaival kapcsolatos példákat még hosszan sorolhatnánk, de nem tesszük. Talán ez a néhány is rávilágít a két szomszédos ország történetírásának eltéréseire. Tennivaló van bőven, de – a költő ismert soraival szólva – a hosszú távú feladat is adott:

„*A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.*”⁵⁴

⁵³ Csaplovics János. Ethnographiai Értekezés Magyar Országról. Tudományos Gyűjtemény, 1822. III. köt. 52.

⁵⁴ A Dunánál. In: József Attila összes versei. Szépirodalmi, Bp. 1971. 332.